

M-T в українських перекладах необхідним є доповнити лексему з епістемічним значенням, що зафіксовано нами з високим ступенем регулярності (11-11a, 13-13a, 14-14a, 15-15a, 16-16a див. ст. 8-9). Дієслово *бути*, вжите у перекладі у формі теперішнього часу, може бути опущене (10-10a див. ст. 8), а у формі майбутнього часу може вживатися і без модального слова (12-12a див. ст. 8). Конструкція *sein+Adjektiv/Adverb* називає стан, що в українській мові часто передається формою минулого часу дієслів доконаного виду. Тут значення стану передається перфектною семантикою (14-14a, 15-15a, 16-16a див. ст. 8). Інші дієслова у складі *werden+Infinitiv I* здебільшого вживаються у формі теперішнього часу (16b).

Підсумовуючи, слід визнати, що найчастотнішим структурним типом вживання сполуки *werden+ Infinitiv I* зі значенням теперішнього є тип *werden+ Infinitiv I -M-Tg* (60%). Менш частотною є модель *werden+ Infinitiv I +Mw-Tg* (20%). Ще менше вживані типи *werden+ Infinitiv I -M+Tg* (10%), та *werden +Infinitiv I +Ms-Tg* (10%). Типи *werden+Infinitiv I +Mw+Tg* та *werden+ Infinitiv I +Ms+Tg* відсутні.

#### БІБЛІОГРАФІЯ

1. Diewald G. *Werden & Infinitiv - Versuch einer Zwischenbilanz nebst Ausblick* // DaF - 2005. - № 42. - S. 23-32.
2. Dietrich R. *Modalität im Deutschen. Zur Theorie der relativen Modalität*. - Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 1992. - 224 S.
3. Gelhaus H. *Das Futur in ausgewählten Texten der geschriebenen deutschen Sprache der Gegenwart: Studien z. Tempusystem*. - Düsseldorf: Schwann, 1975. -308S.
4. Leiss E. *Die Verbalkategorien des Deutschen: Ein Beitrag zur Theorie der sprachlichen Kategorisierung*. (Studia Linguistica Germanica, 31.)Berlin: de Gruyter, 1992. - 334 S.
5. Matzel K., Ulvestad B. *Futur I und Futurisches Präsens* // Sprachwissenschaft - 1982 - №7 - S. 282.

#### ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

**Катерина Панченко** – аспірантка кафедри німецької філології Львівського національного університету ім. І. Франка.  
*Наукові інтереси:* функціональна граматики німецької мови, контрастивна лінгвістика.

## СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З КОМПОНЕНТОМ, ВИРАЖЕНИМ ПРЯМОЮ МОВОЮ, В РОМАНАХ ДЖ.ОСТІН

**Марина ПЛОТКІНА (Київ, Україна)**

*Стаття присвячена вивченню особливостей складних речень з компонентом, що містить пряму мову, в романах Дж. Остін. Проаналізовано структурні риси цієї групи синтаксичних конструкцій, здійснена їхня класифікація.*

*The given article is devoted to studying of peculiarities of composite sentences with the direct speech component in Jane Austen's novels. The structural features of the syntactic constructions belonging to this group are analyzed and their classification is also accomplished.*

Дослідження синтаксису романів Дж. Остін показало, що складні речення в її літературних творах представлені такими типами: складносурядне, складнопідрядне, складне речення зі змішаним зв'язком, безсполучникове складне речення, період як окремий прояв двох попередніх типів складного речення та надфразна єдність. **Об'єктом** цього дослідження є явище чужої мови в романах англійських письменників початку ХІХст., а **предметом** – складні речення, компонентом яких є чужа мова, в романах Дж. Остін. **Метою** нашої розвідки є вивчення особливостей складних речень з чужою мовою, а саме її різновидом – прямою мовою в романах письменниці.

М.В. Ломоносов вперше виділив лінгвістичну категорію чужої мови. Саме він увів похідні терміни на позначення її основних понять. Пізніше виникають термін “чужа мова” та термін, якій має синтаксичний характер, “чужі речення”. Вони є результатом контамінації термінологізованих виразів “речи вносные” (М.В. Ломоносов), “чужие слова” (О.Х. Востоков, Ф.І. Буслаєв) та “вносное предложение” (Н.І. Греч). У другій половині ХІХ ст. термінологія, яка обслуговує категорію чужих висловлень, значно поповнюється (виникають нові терміни та термінологічні сполучення: “чужа думка”, “мова автора”, “слова автора”, “монолог”, “діалог”, “монологічне мовлення”, “діалогічне мовлення”, “внутрішній монолог”, “авторський монолог”, “ліричні відступи” і под.), поглиблюються її теоретичні засади, поширюється коло питань, що досліджуються. У 1890 р. П. Козловський поставив питання про виділення нового способу передачі чужого висловлення – невласне-прямої мови.

Наприкінці XIX – початку XX ст. проблема невласне-прямої мови отримує широке висвітлення в західноєвропейській філології (А. Тоблер, К. Вослер, Е. Лерч та ін.).

Пізніше О.М. Пешковським була висунута гіпотеза про “три шаблони” чужої мови: прямий, непрямий, невласне-прямий. Лінгвісти приділяють увагу розробці питання про семантико-функціонально-структурну класифікацію чужої мови.

У радянський період проблему цієї лінгвістичної категорії в загально мовному та структурному аспектах її функціонування розглядали Л.В. Щерба, О.М. Пешковський, Л.А. Булаховський, В.В. Виноградов, С.Г. Бархударов, В.І. Борковський, Н.Ю. Шведова, Н.С. Поспелов, В.Г.Адмоні, М.Н. Кожина, Д.Е. Розенталь, І.К. Білодід, О.С. Мельничук, П.П. Плющ, Л.Ю. Максимова, Г.О. Винокур, Ф.П. Філін; на матеріалі неслов'янських мов – Т.В. Строева, І.Р. Гальперін, Д.І. Федосєєва, Е.Г. Різель та ін.

У зарубіжній лінгвістиці серед праць, присвячених вивченню чужої мови, відомі дослідження В. Гюнтера, О. Єсперсена, Г. Лерка, Е. Лорка, І. Халлера, М. Ліпса та ін. [8;6-9].

Представники сучасних вітчизняних граматичних студій тлумачать явище чужої мови майже однаково (Пор.: 2; 3; 5; 6; 7; 8). Відповідно вони розглядають пряму мову як різновид чужої. Загально прийнятим є розуміння цього синтаксичного явища як введеної до авторської мови чи тексту мови іншої особи. Чужа мова може мати характер прямої цитації – наведення слів чи думок іншої людини у тій формі, в якій вони висловлені; може бути викладена автором як певна інформація із зазначенням її джерела (з посиланням на мовця) та відповідно до комунікативного спрямування мови за допомогою дієслів (сказати, спитати, повідомити, вигукнути і под.). Її включають до авторської мови також як напівпрямую мову та невласне-пряму мову, зберігаючи ознаки чужої мови, відтворюючи структуру та емоційно-експресивний характер усного мовлення. Трансляція чужої мови у формі напівпрямої мови і невласне прямої мови в художньому тексті має художньо-стилістичну мотивацію [7:798].

За О.О.Селівановою, пряма мова - це “неприспосоване до мовлення автора, точно відтворене чуже висловлення, що здебільшого супроводжується так званими словами автора, які містять інформацію про адресанта прямої мови, іноді і про обставини, джерело фіксації, спосіб такого мовлення” [6:508]. Дослідниця зазначає, що пряма мова зберігає інтонаційну, емоційно-експресивну природу чужого виразу. Синтаксично слова автора розглядаються як центр конструкції з чужим мовленням, що формально та структурно наближена до безсполучникового складного речення. Пряма мова може відтворювати вирази й самого автора чи персонажа, висловлені ним подумки або в минулому чи можливі у майбутньому. Така пряма мова близька до невласне-прямої – стилістичного прийому, спрямованого на розкриття внутрішнього світу героя, його думок, почуттів, переживань, що характеризується введенням елементів прямої мови як точно відтворених чужих висловлень до авторської мови при збереженні порядку слів, інтонації, емоційності й експресивності прямої мови. Альтернативним способом передачі чужих слів є непряма мова, репрезентована складнопідрядними реченнями з підрядними з'ясувальними або супровідними.

Як пишуть автори “A Comprehensive Grammar of the English Language”, існує декілька фактичних способів репрезентації мови інших людей. Самі очевидні представлені словами автора, що мають відношення до мовця та акту комунікації в усній чи письмовій формі мовлення, можливо також того або тих, до кого звертаються з промовою, манери говоріння, або обставин, за яких відбувається мовленнєвий акт [14:1020].

У сучасній західній граматичній традиції, на відміну від вітчизняної, загально прийнятою є точка зору, згідно з якою виділяють пряму та непряму мову, визначаючи ці мовленнєві явища у досить простий спосіб. “Точне цитування будь-чого, про що сказали, подумали і таке ін.” є універсальною дефініцією прямої мови в англійськомовних граматичних виданнях (Пор.: 9; 11; 12; 13; 14; 17). Л. Александер при цьому справедливо вказує на те, що “Ми використовуємо пряму мову у будь-якій ситуації, пов'язаній з говорінням, а сам термін “пряма мова” для опису того, як ми представляємо вимовлене слово на письмі” [9; 284]. Двома другорядними формами передачі інформації, що мають безпосереднє відношення до прямої та непрямої мови, є вільна пряма та вільна непряма мова. Як в першому так і в другому випадках йдеться про відсутність слів автора, про комунікативний акт сигналізує, наприклад, зміна часових форм дієслів [11; 14].

При цьому всі дослідники відмічають традиційні форми представлення прямої мови у письмовій формі, яку позначають лапками. Слова автора можуть передувати прямій мові, переривати її чи слідувати за нею. Дуже поширеною є медіальна позиція слів автора. Д. Крістал, зокрема, вказує, що при їхньому розташуванні всередині речення, порядок слідування підмета та присудка іноді може бути інвертований [11:461]. Такий підхід поділяють Р. Квірк та ін., зазначаючи, що інверсія може відбуватися ще й тоді, коли слова автора займають у реченні фінальну позицію [14:1021].

За правилами англійської граматики речення з прямою мовою мають бути оформлені певним чином (ці правила були наведені вище), але такі синтаксичні утворення не вказують на авторський почерк Дж. Остін, тому наша увага зосереджена на складних реченнях, використання котрих є характерною рисою синтаксису письменниці. Розглядаючи синтаксичні утворення, які є яскравою ознакою синтаксису Дж. Остін, фокусуємо увагу на тому, що у класичному вигляді “конструкція прямої мови не є складним реченням, не має чітких граматичних показників” [4:335], а представлені речення, таким чином, є складними з певним компонентом, вираженим прямою мовою. Це припущення може бути підтверджене тим фактом, що в усіх складних реченнях цей компонент виконує синтаксичну функцію. Він виконує роль будь-якого члена речення, але найпоширенішими є випадки, коли ця синтаксична одиниця вжита у функції додатка:

(1) *They were changed into, “How glad I am we have met with Mrs. Thorpe!” and she was as eager in promoting the intercourse of the two families as her young charge and Isabella themselves could be; never satisfied with the day unless she spent the chief of it by the side of Mrs. Thorpe, in what they called conversation; but in which she was scarcely ever any exchange of opinion, and not often any resemblance of subject, for Mrs. Thorpe talked chiefly of her children, and Mrs. Allen of her gowns (20: 23).*

Третина аналізованих речень містить цей компонент у якості підмета:

(2) *She had hoped better things from high ideas of their own situation in life, and was reduced to form a wish which she had never foreseen; a wish that they had more pride; for “our cousins, Lady Dalrymple and Miss Carteret”; “our cousins the Dalrymples”, sounded in her ears all day long (21: 147).*

Інколи речення з прямою мовою (нагадаємо, що йдеться про вузьке розуміння цього синтаксичного явища в контексті цієї статті) є структурною частиною складного речення:

(3) *She liked him the better for being a clergyman, “for she must confess herself very partial to the profession”; and something like a sigh escaped her as she said it (19: 105).*

Ще одним доказом на підтримку ідеї про особливість синтаксичних утворень з компонентом, вираженим прямою мовою, є вживання означеного та неозначеного артиклів перед структурою, яку подано в лапках, тобто, у нашому випадку, прямою мовою:

(4) *She was almost at the door, and not chusing by any means to take so much trouble in vain, she still went on, after a civil reception, a short sentence about being waited for, and a “Let Sir Thomas know”, to the servant (19: 302).*

(5) *The shower was heavy, heavy but short; and it had been over five minutes, when in came Harriet, with just the heated, agitated look which hurrying thither with a full heart was likely to give; and the “Oh, Miss Woodhouse, what do you think has happened!” which instantly burst forth, had all the evidence of corresponding perturbation (18:134).*

Очевидно має сенс говорити про те, що відбувається процес субстантивзації цього структурного утворення, і воно отримує певні ознаки іменника, а саме здатність виконувати його синтаксичну функцію.

Складні синтаксичні конструкції з прямою мовою, переважна більшість яких є складними реченнями зі змішаним зв'язком та надфразними єдностями, становлять нечисельну групу речень порівняно зі складними реченнями традиційного оформлення. Корпус досліджуваних одиниць налічує близько 200, з них 73% припадає на складні речення зі змішаним зв'язком, а решта 27% – надфразні єдності, до складу яких входять синтаксичні утворення з прямою мовою. Співвідношення складних речень з компонентом, вираженим прямою мовою, може бути наочно проілюстроване за допомогою таблиць, складених на основі даних здійсненого нами аналізу:

Таблиця 1

Речення з дієсловом на позначення слів автора	Речення без дієслова на позначення слів автора	Речення, в яких пряма мова позначається як за допомогою слів автора так і без них	ССЦ з прямою мовою
34,2%	37,3%	1,5%	27%

Таблиця 2

Назва роману	Northanger Abbey (1799)	Pride and Prejudice (1809)	Sense and Sensibility (1811)	Mansfield Park (1813)	Emma (1815)	Persuasion (1816)
% від загальної кількості речень (190 одиниць)	22,6	1,6	4,2	24,2	16,3	31

Зазначимо, що хронологічна послідовність подання романів дещо порушена порівняно з хронологією їхньої публікації. У таблиці наводяться роки завершення роботи над ними, що є цілком логічним у межах цієї розвідки (Див.: 15: 287-288; 16:10-14).

Інформація, представлена вище (Таблиця 2) вказує на те, що у трьох романах Дж. Остін, які літературознавці прилічують до зрілого періоду творчості письменниці, вживання синтаксичних одиниць з такою структурою суттєво зростає порівняно з ранніми її творами; особливо це стосується останньої книги. Кількість складних синтаксичних утворень, компонентом яких є пряма мова, у першому та останньому романах дозволяють зробити висновок про циклічність прояву певних рис синтаксису Дж. Остін. Існує контраст щодо частотності вживання таких речень у "Pride and Prejudice"(1809) та "Persuasion"(1816). З упевненістю можна стверджувати, що ці речення є абсолютно нетиповими для синтаксису першого роману. На наш погляд, їх навіть не слід включати до його реченнєвої парадигми. Водночас структури досліджуваного зразка посідають певне місце в парадигмі її останнього художнього твору.

Серед складних речень з компонентом, вираженим прямою мовою (вони складають 34,2 % від загальної кількості складних речень) можуть бути виділені такі, до складу яких входять дієслова на позначення слів автора. Найуживанішими серед них є відповідні форми дієслова *say* або його комунікативні синоніми, як то *exclaim, add, observe, hail, suppose, scream, answer, cry, reply, explain, utter, sound, remark, greet, emulate, express, observe, burst out, articulate* :

(6) *And Eleanor, with a command of countenance which did honour to her concern for his character, taking an early occasion of saying to her, " My father only wanted me to answer a note", she began to hope that she had either been unseen by the General, or that from some consideration of policy she should be allowed to suppose herself so (20: 177).*

(7)*She longed to add, "but of his principles I have"; but her heart sunk under the appalling prospect of discussion, explanation, and probably non-conviction (19: 320).*

(8)*His manners were an immediate recommendation; and on conversing with him she found the solid so fully supporting the superficial, that she was at first, as she told Anne, almost ready to exclaim: "Can this be Mr. Elliot?" and could not seriously picture to herself a more agreeable or estimable man (21: 144).*

У цьому зв'язку зазначимо, що Д. Крістал вказує на існування близько 600 замісників дієслова *say* в романах британських та американських письменників ХХ ст. "Середній"

романіст у будь-якому зі своїх романів використовує спектр таких дієслів, який сягає 50 варіантів [11:230]. Р. Квірк налічує 40 дієслів на позначення процесів говоріння чи мислення, які можуть бути використані у прямій мові, зважаючи на те, що найбільш вживаним з них є дієслово *say*. При цьому він згадує чисельну групу слів, на позначення способів говоріння та часто вживаних у прямій мові [14:1024]. Обидва граматисти визначають саме дієслово *say* найпоширенішим дієсловом на позначення слів автора. Близькою є також позиція Д. Байбера, на погляд якого дієслово *go* частіше й частіше вживають як субститут дієслова *say*. Деякі носії сучасної англійської мови, насамперед молоде покоління, позначають пряму мову, використовуючи універсальну частку *like*, якій типово передують будь-яка форма дієслова *be*. З метою позначення прямої мови використана конструкція *to be + all* [10:120]. Підсумовуючи, зазначимо, що ситуація залишилася незмінною майже через два століття після написання Дж.Остін її романів.

Друга група (відповідно включає 37,3 % всіх досліджуваних речень), до складу якої входять речення з прямою мовою без маркування слів автора за допомогою будь-яких дієслів, виявилася чисельнішою за своїм складом порівняно з першою. Саме вона вказує на своєрідність стилю письменниці :

(9) *In vain was her “Pray, sir don’t; pray, Mr. Crawford”, repeated twice over; and in vain did she try to move away (19: 346)*

(10) *It was not the first time of her feeling the same kind of conviction; for more than once before beginning with the observation of “Your sister looks unwell to-day” or “Your sister seems out of spirits”, he had appeared on the point, either of disclosing, or of inquiring, something particular about her (22:166).*

Таким чином, здійснений аналіз показав, що складні речення, компонентом яких є пряма мова, є своєрідним підтипом складних речень у реченнєвій парадигмі романів Дж.Остін.

#### БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 576с.
2. Ганич Д.І. Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Головне видавництво видавничого об'єднання «Вища школа», 1985. – 360с.
3. Енциклопедія українознавства/ Під ред. В. Кубійовича. – Львів, 1996. – т.6. – С. 2005 – 2400.
4. Касаткин Л.Л., Клобуков Е.В., Лекант П.А. Краткий справочник по современному русскому языку. – М.: Высшая школа, 1991. - 383с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь/ Под ред. Ярцевой В.Н. –М.: Большая энциклопедия, 2002. – 709 с.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія.- Полтава: Довкілля, 2006. – 716 с. – Бібліогр.: С. 677-688.
7. Українська мова: Енциклопедія/ Під ред. Русанівського В.М. – К.: Видавництво “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2004. – 822с.
8. Чумаков Г.М. Синтаксис конструкций с чужой речью. – К.: Вища школа, 1975. – 220с. – Бібліогр.: С.206-216.
9. Alexander L.G. Longman English Grammar. – Harlow, Essex, 2005. – 374p.
10. Biber D., Johanson S., Leech G., Conrad S., Finegan E./ Foreword by Quirk R. Longman Grammar of Spoken and Written English. – Harlow, Essex, 2000. – 1204p. – Bibliography: P. 1139 – 1147.
11. Chrystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge University Press, 2003. – 499p. - References: P. 472-479.
12. Close A.R. A Reference Grammar for Students of English. – М.: Prosvescheniye, 1979. – 352p. – Bibliography: P.305-306.
13. Matthews P.H. Oxford Concise Dictionary of Linguistics. – Oxford. New York: Oxford University Press, 1997. – 410p.
14. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J./Index by D. Chrystal. A Comprehensive Grammar of the English Language. – Harlow, Essex, 2000. – 1779p. – Bibliography: P.1641-1664.
15. Tanner T. Jane Austen. – London: McMillan Education, 1987. – IX, 291p. – Bibliography: P. 286 – 288.
16. The Cambridge Companion to Jane Austin/ Ed. by E. Copeland and E. McMaster. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 251p. – Bibliography: P.187 – 188.
17. The Penguin Dictionary of English Grammar/ Ed. by R.L. Trask.- London, 2000 –150p.

#### ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Austen Jane. Emma. – London: Penguin Books, 1994. – 367p.
2. Austen Jane. Mansfield Park. – London: Penguin Books, 1994. – 479p.
3. Austen Jane. Northanger Abbey. – London: Penguin Books, 1994. – 236p.
4. Austen Jane. Persuasion. – London: Penguin Books, 1994. – 254p.
5. Austen Jane. Sense and Sensibility. – London: Penguin Books, 1994. – 374p.

#### ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

**Марина Плоткіна** – аспірантка кафедри граматики та історії англійської мови Київського національного лінгвістичного університету.

*Наукові інтереси:* синтаксис англійської мови.